

Історична довідка

Згурівського історико-краєзнавчого музею
з рубрики «Видатні українці Згурівського краю»

ВІТАЛІЙ ПИЛИПОВИЧ ТОВСТЕНКО (? – 1942) походив із роду земського діяча Ніжинського повіту Бжозовського. Батько – Пилип Степанович Товстенко був дорожнім майстром у Ново-Басанському районі Чернігівської області. Синів Пилипа Степановича добре знало багато людей в найближчих сусідніх районах: Бобровицькому, Згурівському та Яготинському. Старший *Леонід* – був учасником Першої світової війни на Румунському фронті; потім зоотехніком радгоспу в Київській Феофанії. У 1937 р. як «ворог народу» за підозрою в шпигунстві та диверсії був під слідством, але звільнений за браком доказів. 1939 р. оселився в селі Ярославці Бобровицького району, звідки в 1941 р. був мобілізований на Південно-Західний фронт. Потрапив спочатку в оточення, а потім у полон під Золотоношею. Перед відправкою в концтабір разом із земляками втікає з-під варті та повертається до рідного села. У травні 1942 р. бобровицькі підпільники влаштували свого побратима спочатку головним садівничим, а потім зоотехніком до Ярославського громадського господарства, де німецька адміністрація поспіхом «освоювала східні території» України. Середній брат *Геннадій* працював агрономом у селі Дідове Новобасанського району. Під час гітлерівської окупації був ув'язнений і відправлений на роботи до Німеччини. Та коли арештантів везли в апломбованих товарняках, Геннадій через пошкоджену підлогу вагона, зазнавши численних травм, все таки втік з полону. Найменший – *Віталій* мав фах землеміра. Одружився з Килиною Дмитрівною Льодін із Згурівки та працював плановиком у місцевому райвиконкомі. Згодом був переведений в районний військовий комісаріат, а потім став депутатом райради та членом райвиконкому. Перед війною безпартійний Віталій займав посаду заступника голови Згурівського райвиконкому. Після нападу фашистської Германії на українські землі був мобілізований на фронт, де потрапив в оточення. Через 15 діб полону разом з іншими односельцями повернувся до Згурівки. Страшенно схудлий і хворий він спочатку переховувався, а потім робітники місцевого цукрового заводу запропонували йому зайняти посаду бургомістра (районного старости).

На зміну фронтовим частинам Вермахту, що рушили на схід, на Київщину прийшли окупаційні служби, в структурах яких передбачалося створення примітивних органів самоуправління, укомплектованих місцевими

жителами, що зголосилися на співпрацю: українську допоміжну поліцію, старост у селах, відділеннях німецьких сільськогосподарських комендатур у великих райцентрах (крайсландвіртшафт). Радянська влада, відступаючи, залишила на окупованих територіях українських активістів для підпільної боротьби. Перед патріотами Новобасанщини та Згурівщини були поставлені завдання: вийти з лісу, легалізуватися, ставши на службу до німців, і впритул формувати підпілля, водночас комплектуючи партизанський загін. Відкриті місця, степи та рівнинні луки Згурівщини для бойових дій партизан були непридатні. Тож було вирішено, що майбутній бойовий загін повинен розгорнути свою діяльність на території сусідньої Басанщини. Бургомістром Новобасанського, Бобровицького і Лосинівського районів став Іван Лукич Дяченко, колишній голова райземвідділу, а потім голова колгоспу в Новій Басані, який добре знав В.П.Товстенка. Розгорнуте підпілля мало стати опертям і базою для майбутнього великого партизанського загону, створенням якого І.Л.Дяченко під егідою Київського підпільного міськкому опікувався від першого дня своєї діяльності. На кінець 1941 року у сусідній Згурівці досить швидко склалися умови для створення та діяльності місцевого підпілля на чолі з старостою Віталієм Товстенком. Він як господарник почав збирати докупи розтягнуте майно, ремонтував завод, відкрив школу до 10-го класу, налаштував забезпечення жителів пайками. Не було репресій населення, відчувалася робота підпільників. На всі керівні посади були влаштовані люди колишнього активу. В селах Згурівського району (Згурівка, Аркадіївка, Середівка, Стара Оржиця, Турівка) організували притулки-сховища для бійців Червоної Армії, які виходили з оточення та визволялися з Дарницького табору військовополонених. Тільки у Згурівці по квартирах проживали до 400 осіб під різним приводом. У Згурівський підпільний шпиталь, створений В.П.Товстенком при місцевій лікарні, направлялися поранені піхотинці, нібито з метою лікування робітників для пуску цукрозаводу. В такому лазареті працювали фронтовий лікар-полковник із оточенців *Бурлаков* і хірург, осетин за національністю, *Кадзе*, а йому допомагали місцеві медики *І.Г.Наталушко*, *Л.І.Савченко*, *О.Н.Отцевич*. Таким чином населення району врятувало від полону близько 3000 військових. Завдяки придуманим медиками «хворобам» багато кому з місцевої молоді вдалося уникнути відправки в Німеччину. Проводилася робота по організації партизанського руху, підготовка господарської бази бойового з'єднання та його озброєння. Частина зброї була видана активу за місцем проживання. Пляшки з вибуховою речовиною і частина продуктів були закопані у лісі, в Галагановій леваді. Частину зброї, привезеної зі Згурівки, активісти Лизогубової Слободи

переховували на кургані Телепні, що знаходився поблизу сіл Лемешівки та Гензерівки (Яготинського району) на лівому березі річки Оржиці.

*Товстенко Віталій Павлович
(1940)*

Із врятованих фронтовиків створювався партизанський загін. Його організацією й керівництвом займався поранений капітан авіадесантної бригади О.Д. Базаров (Базарний). У підпільників була радіостанція, п'ятиламповий приймач, викрадений у поліції. Радисти передавали місцевому населенню зведення Радянського інформбюро, листівки. Чекали сигналу про вихід і виведення людей в Новобасанський ліс. В.П.Товстенко розмістив майбутніх партизанів у тутешньому радгоспі та в невеликих майстернях і офіційно оформив їх як робітників. У травні 1942 р. встановився зв'язок з підпіллям Яготинського району. До літа 1942 р. партизанський загін у Згурівці був фактично сформований. Однак інформація про підпільну діяльність місцевих мешканців поступово проникала на ворожий бік. В Яготинське гестапо надходили доноси, що Згурівський район – радянський, бо скрізь керують комуністи. 22 червня 1942 року на явочній квартирі в Новій Басані під час наради керівників партизанського підпілля командир Згурівських партизанів О.Д.Базаров нарвався на засідку і був убитий поліцаями. Підпільникам вдалося втекти. Через деякий час Згурівський загін приєднався до Новобасанського. Разом вони пішли до лінії фронту: сотні кілометрів з боями по всій Чернігівщині, форсували Десну і разом із партизанськими групами інших районів були оточені й розбиті під селом Софіївка Корюківського району.

Тим часом зрадник виказав Новобасанське підпілля. 15 серпня 1942 р. його членів разом із керівником І.Л. Дяченком заарештували й вивезли в Ніжин, де після жорстоких катувань розстріляли. Вже 19 серпня 1942 р. почалися поголовні арешти згурівських підпільників. В ніч на 22 серпня 1942 р. 23 патріотів розстріляли нацисти-гестапівці. Приводили в сутінках поодиноці до ями страшенно побитих і понівечених, із зв'язаними за спиною руками й абсолютно голих, бо одяг розібрали поліцаї. В листопаді 1943 р. тіла підпільників перенесли від Супоївського болота у сквер, що знаходився біля будинку колишнього Згурівського райкому КПУ. Тіло Товстенка В.П. було впізнане. Його розстріляли першим.

Нажаль, в повоєнні роки партійно-бюрократичний Київський актив з безліччю дрібних функціонерів, що під час окупації відсиджувались на горищах, не визнав підпілля. Коли настала пора захищати свої партквитки, вони виправдалися тим, що ніби ніякого підпілля не було, в тому числі й партизанів. Оперативні слідчі, які за своїми службовими повноваженнями повинні були розібратися чесно в усьому, з'ясувати й проаналізувати причини загибелі підпілля у Згурівці та Новій Басані, підійшли до справи безчесно, політично вмотивовано. Довго історією Згурівського підпілля ніхто не цікавився. Навіть була спроба оббрехати героїв. Вдова Віталія Пилиповича Товстенка, розстріляного за доносом зрадника, та його нащадки довгі роки несли тягар офіційного ігнорування подвигу патріота лише за однієї причини – він організував підпілля за велінням власної совісті, а не за партійною директивою комуністів.

В 1957 р. майстерня Київського обласного художнього фонду УРСР виготовила обеліск для загиблих на Згурівщині військових і 9 Травня 1958 р. останки патріотів-підпільників перепоховали ще раз – в братській могилі біля колишнього правління колгоспу і нинішнього приміщення виконкому селищної ради – разом із 36 воїнами Радянської армії, які загинули під час боїв за Згурівку в вересні 1941 р. У 2010 р. з ініціативи Згурівської селищної ради та родичів розстріляних партизан (Товстенків і Науменків) був виготовлений ще один пам'ятник. Офіційне відкриття пам'ятного знаку, з викарбуваними на граніті іменами полеглих героїв, відбулося того ж 2010 року 6 травня на березі заводського ставу, поблизу місця розстрілу згурівських підпільників. В даний час (2015), коли в Україні проводиться декомунізація і новопостала держава зобов'язується ніколи не повторити тоталітарні практики, на місцевому рівні розглядається питання про перейменування однієї з вулиць Згурівки у вулицю імені Віталія Пилиповича Товстенка.

Виконавець: Зіборова І.В., зберігач фондів
Згурівського ІКМ сектору культури, національностей і
релігій Згурівської РДА

Матеріал підготований на основі свідчень місцевих жителів, що
ввійшли до історико - документальної повісті П.Л.Березовської та
Н.І.Дяченко («Двічі страчені – вічно живі». – Київ, вид-во «Український

Центр духовної культури», 2006. – 622 с. [ст. 31, 43, 45-46, 52, 54-55, 134-136, 160, 169, 171-175, 179-180, 229-235, 360, 440-441, 452, 463, 532, 597, 599]).